

УДК 339.137.2 (045)

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-286-5-37

САКУН Л. М., ВЕДЕНІНА Ю. Ю.,
СУХОМЛИН Л. В., ТУКАЛО К. Ю., ВАЩЕНКО Д. В.
Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

УПРАВЛІНСЬКІ ТА ЛОГІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МІНЛИВИХ УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проводиться оцінка розвитку тютюнового ринку в Україні, аналізуються проблеми та перспективи його розвитку, експорту та імпорту цієї продукції з використанням новітніх логістичних концепцій. Також визначено сучасні проблеми та окреслено перспективи розвитку ринку даної продукції.

Головна мета ЖТІ – довести стандарти якості кременчуцьких сигарет до міжнародних стандартів. Сьогодні всі бренди ЖТІ, що продаються на сучасному ринку, виробляються на Кременчуцькій тютюновій фабриці в Україні, а сигарети українського виробництва не відрізняються за якістю від сигарет, виготовлених на заводах будь-якої іншої країни світу.

За останні роки ринок тютюну в Україні зменшився. Причиною цього скорочення є зменшення споживання тютюну внаслідок зростання цін на сигарети після підвищення акцизів. Гіпотетичне припинення виробництва тютюну негативно позначиться на торговому балансі України. В той же час, збільшення акцизного збору на тютюнові вироби є ефективним інструментом зменшення поширеності куріння та збереження здоров'я людини. Досвід України це підтверджує, загалом з 2008 по 2017 рік продаж сигарет в Україні зменшився зі 125 млрд до 67 млрд сигарет. Тому для подальшого контролю над тютюном необхідно продовжувати збільшувати податки на сигарети з урахуванням інфляції та зростання доходів. Це матиме позитивний вплив на державу та допоможе виконати міжнародні зобов'язання України.

Ключові слова: тютюновий ринок, експорт, імпорт, акциз, контрабанда, перевезення, сигарет, логістичні концепції.

SAKUN L., VIEDIENINA Yu.,
SUKHOMLYN L., TUKALO K., VASHCHENKO D.
Kremenchuk National Ostrogradsky University

MANAGEMENT AND LOGISTICS TECHNOLOGIES IN THE CHANGING CONDITIONS OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVE ENVIRONMENT

The article evaluates the development of the tobacco market in Ukraine, analyzes the problems and prospects of its development, export and import of these products using the latest logistics concepts. It also identifies current problems and outlines the prospects for the development of the market for this product.

The main goal of JTI is to bring the quality standards of Kremenchuk cigarettes to international standards. Today, all JTI brands sold on the modern market are produced at the Kremenchuk Tobacco Factory in Ukraine. And cigarettes made in Ukraine do not differ in quality from cigarettes made in factories in any other country in the world.

In recent years, the tobacco market in Ukraine has shrunk. The reason for this reduction is a decrease in tobacco consumption due to rising cigarette prices after the increase in excise duties. The hypothetical cessation of tobacco production will have a negative impact on Ukraine's trade balance.

Increasing the excise duty on tobacco products is an effective tool for reducing the prevalence of smoking and maintaining human health. The experience of Ukraine confirms this, in general, from 2008 to 2017, cigarette sales in Ukraine decreased from 125 billion to 67 billion cigarettes. Therefore, in order to further control tobacco, it is necessary to continue to increase taxes on cigarettes, taking into account inflation and income growth. This will have a positive impact on the state and help fulfill Ukraine's international obligations.

Keywords: tobacco market, export, import, excise, smuggling, transportation, cigarettes, logistics concepts.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема підвищення конкурентоспроможності вважається однією з найважливіших в теорії та практиці економіки. Це важливо для українських компаній, що працюють у перехідній економіці, конкурентні позиції яких на сучасних світових ринках залишаються недостатньо високими. Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності ускладнюється економічною кризою, низькою якістю управління, тіньовим бізнесом та іншими причинами.

Контрабанда тютюнових виробів до України та ЄС є однією із складних проблем сьогодення, включаючи обмеження легального виробництва, корупцію чиновників, нерегульовані правила поведінки на ринку виробників та продавців тютюну та невідповідність чинних стандартів порівняно зі світовими стандартами якості тютюну. Через обмежений доступ на зовнішні ринки, сучасні вимоги до якості товарів та послуг, низьку активність та ефективність інновацій, недосконалість бізнес-процесів та погане управління, відсутність державної підтримки, тютюновій галузі потрібна система способів, методів та інструментів забезпечення конкурентоспроможності в сучасних умовах відкритої економіки.

За останні роки ринок тютюну в Україні зменшився. Причиною цього скорочення є зменшення споживання тютюну внаслідок зростання цін на сигарети після підвищення акцизів.

Гіпотетичне припинення виробництва тютюну негативно позначиться на торговому балансі України. Ступінь проникнення імпорту сигарет в Україну значно зростає, який на сьогодні є невисоким. Експорт скоротиться, оскільки виробництво тютюну є сектором, орієнтованим на вивіз продукції за кордон, незалежно від контрабанди сигарет до Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіку тютюнового виробництва в Україні вивчали П. Дубінов, І. Жадан, Є. Ковба, І. Лукінов, А. Чайковський та А. Стельмашук. Дослідження ринку тютюну та тютюнових виробів на даний час здійснює Михайлов Є. А. [4; 5]. Огляд літературних джерел свідчить про недовголітнє вивчення кризи в тютюновій галузі в Україні, умов її функціонування в ринковому середовищі. Гостра необхідність термінового поживлення виробництва тютюну вимагає розширення досліджень для забезпечення ефективного управління сектором, роблячи це питання особливо актуальним сьогодні.

Метою статті є аналіз розвитку ринку тютюнових виробів в Україні, розкриття проблем цієї галузі та експортно-імпорتنих поставок та рекомендації щодо їх поліпшення.

Основний матеріал дослідження. Україна може бути однією із провідних європейських держав-виробників високоякісної тютюнової продукції. У 1980-х рр. в Україні було 11 тютюнових фабрик, які щорічно виробляли близько 80 млрд сигарет, з 1992 р. виробництво скоротилося до 58 млрд сигарет, а з 1993 р. почався процес приватизації. З 2014 р. відбувалося поступове наростання обсягів виробництва сигарет, що сягнуло максимуму – 98,2 млрд шт. у 2016 р. Однак потім почало спостерігатися значне зменшення виробництва. За даними Державної служби статистики впродовж січня–березня 2019 р. виробництво сигарет, які містять тютюн або суміші тютюну із заміниками тютюну, становило 12 777,1 млн шт., а це порівняно із січнем–березнем 2018 р. – 86,7 %.

В Україні вирощують близько 14 сортів тютюну на території Хмельницької, Вінницької, Тернопільської, Івано-Франківської, Одеської, Закарпатської та Чернівецької областей. З них більша частина належить до напіворієнтальних сортів, які вимагають додаткової обробки і не підходять для виробництва сучасних тютюнових сумішей. Якщо говорити про виготовлення самого тютюну, то у 2014 р. воно становило 9 811 т. У подальших звітах служби статистики дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації. Залишки готової продукції станом на травень 2018 р. – 4,3 млрд сигарет.

Як зазначає К.С. Красовський (експерт Українського центру контролю над тютюном ГО «Життя»), значна кількість сигарет зберігається на складах компанії ТЕДІС-Україна, що є монополістом з оптового продажу сигарет в Україні. Це, зі свого боку, може призвести до зміни декларування обсягів реалізації сигарет. Станом на червень 2018 р. лідером на ринку виробництва цигарок є компанія «Philip Morris Україна», яка утримує 32,1 % ринку, на другому місці – компанія «British American Tobacco Україна» з 28,1 %, на третьому – компанія «JTI Україна» з 22,2 % вітчизняного ринку тютюнових виробів. Четвертою в цьому рейтингу є компанія «Imperial Tobacco Production Україна» з часткою ринку 17,6 %.

Обсяг реалізованих тютюнових виробів і обсяг продукції, реалізованої за межі України, з 2016 р. невпинно зростає. За період січень–березень 2019 р. обсяг реалізації тютюнових виробів становив 4 123,7 млн грн, експортовано продукції на 1 952,7 млн грн. За чотири місяці 2019 р. перше місце з експорту посіла Японія, вартість становила 21 557 тис. дол. США, питома вага – 27,53 %, на другому місці Грузія, вартість становила 14 270 тис. дол. США. З 01.01.2019 р. до 30.04.2019 р. найбільше сигар, сигарил, сигарет і цигарок було імпортовано з Німеччини, вартість – 6 298 тис. дол. США, питома вага – 48,72 %; із Польщі, вартість – 783 тис. дол. США, питома вага – 6,06 %; з інших країн, вартість становила 1 687 тис. дол. США, питома вага – 13,05 % [1]. В процесі еволюції логістики виникли і отримали інтенсивний розвиток такі логістичні концепції / технології, як:

- RP – Requirements / resource planning (планування потреб / ресурсів);
- JIT – Just-in-time (точно в строк);
- LP – Lean Production («плоске виробництво»).

Концепція – спосіб розуміння, трактування об'єкта дослідження, основна точка зору з даного питання, керівна ідея для систематизованого освітлення. Також провідний задум, методологічні принципи, постулатна основа в науково-дослідній розробці.

У зв'язку з цим логістичну концепцію можна трактувати як керівну ідею, платформу підтримки бізнесу і інструментарій оптимізації ресурсів фірми при управлінні основними і супутніми потоками [2, 3].

Термін «логістична технологія» виник порівняно недавно при перетворенні деяких прийомів, методів, процедур і процесів прийняття рішень в логістиці в стандартні алгоритми. Ця стандартизація вже оформлена юридично, наприклад, модулі MRP I, MRP II, на які існують міжнародні стандарти ISO, або застосовується фактично (системи KANBAN, OPT, ERP і ін.).

Логістичну технологію можна визначити як стандартну (стандартизовану) послідовність (алгоритм) виконання окремої логістичної функції і / або логістичного процесу в функціональній області логістики і / або в логістичній системі, підтримувану відповідною інформаційною системою і втілює певну логістичну концепцію [3]. Застосування логістичних технологій і базових логістичних підсистем направлено на отримання оптимальних рішень в логістичних системах.

Публічне акціонерне товариство Джей Ті Інтернешнл Україна (Джапан Тобакко Інтернешнл Україна (JTI Ukraine)) входить до групи компаній Japan Tobacco International (JTI), яка є одним із провідних світових виробників тютюну. Компанія усвідомлює ризики для здоров'я, пов'язані з курінням, і прагне розробляти продукти з обмеженим ризиком. Компанія вірить у свободу дорослих у виборі, чи хочуть вони палити, і визнає важливість допомоги клієнтам у прийнятті обґрунтованих рішень.

Головна мета ЖТІ – довести стандарти якості кременчуцьких сигарет до міжнародних стандартів. Сьогодні всі бренди ЖТІ, що продаються на сучасному ринку, виробляються на Кременчуцькій тютюновій фабриці в Україні. А сигарети українського виробництва не відрізняються за якістю від сигарет, виготовлених на заводах будь-якої іншої країни світу.

Компанія здійснює діяльність з виробництва та дистрибуції (продажу) тютюнових виробів в Україні та за кордоном, імпорту та експорту тютюну, тютюнової сировини та тютюнових виробів. Підприємство діє відповідно до статуту та чинного законодавства України у всіх сферах (виробництво, торгівля, соціальна діяльність тощо).

Продукція експортується до Білорусі, Молдови, Російської Федерації, Західної Європи, Кавказу – Азербайджану, Вірменії, Грузії, Туркменістану, Африки та Близького Сходу, Мексики.

Галузь виробництва, в якій здійснює діяльність Товариства, розвинута. Впровадження нових технологій відбувається постійно, згідно із розвитком технологій. Компанія є одним з провідних виробників тютюнових виробів в Україні. Загальна сума експорту становить 3 485 870 тис. грн. Частка експорту в загальному обсязі продажів – 56,57 %.

Основні ринки збуту – регіон СНД та Грузія. Основними замовниками є дистриб'ютори тютюнових виробів (табл. 1).

Таблиця 1

Експорт цигарок, сигар, сигарил і сигарет у 2014–2018 рр., тис. дол. США

Країна	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	Вартість	Питома вага, %	Вартість	Питома вага, %	Вартість	Питома вага, %	Вартість	Питома вага, %	Вартість	Питома вага, %
Грузія	87 504	34,68	67 971	24,40	62 020	23,74	72 843	24,79	130 158	38,19
Азербайджан	64 579	25,59	44 779	16,07	–	–	48 773	16,60	–	–
Молдова	42 896	17,00	–	–	43 416	16,62	–	–	39 449	11,58
Японія	–	–	56 789	20,38	45 040	17,24	64 068	21,80	71 180	20,89

Відповідно до Закону № 1049 виробники повинні продавати сигарети дистриб'юторам за ціною, що не перевищує 80 % від максимальної роздрібною ціни, а дистриб'ютори – роздрібним продавцям за ціною, що не перевищує 87 % від максимальної роздрібною ціни.

На ПАТ «ЖТІ» введено режим ліцензування експортно-імпортних операцій з тютюновими виробами. Ліцензії видаються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України окремо на імпорт та експорт продукції строком на 5 років, а виплати за них виплачуються щороку.

Більшість поставок здійснюється за умовами FCA (франко-перевізник), а саме FCA-Кременчук, тобто зобов'язання продавця щодо доставки товару вважаються виконаними після передачі товару перевізнику при завантаженні зі складу на місці виробництва. Це означає, що компанія несе лише витрати на завантаження, доставку основних транспортних та експортних митних процедур. FCA-Кременчук експортує до Мексики, Азії, Африки та Близького Сходу.

Експорт до Росії, Молдови та країн Кавказу здійснюється в компанії на умовах СІР (транспорт та страхування оплачуються). Основна умова СІР означає, що продавець доставляє товари, передаючи їх визначеному ним перевізнику. Крім того, продавець зобов'язаний оплатити вартість транспортування товару до призначеного місця, забезпечити страховку на користь покупця від ризику втрати чи пошкодження товару під час транспортування.

Поставки продукції до європейських країн здійснюються за умовами DAP (постачання в пункті). Термін DAP означає, що продавець здійснив доставку, коли товари надаються покупцеві на транспортному засобі, який прибув до узгодженого пункту призначення і готовий до розвантаження. Продавець несе всі ризики, пов'язані з доставкою товару до визначеного місця.

Сьогодні майже 70 % усіх сигарет, що продаються в Україні, представлені в низькому та середньому цінових сегментах. Ціна такої продукції – 50 грн за упаковку. Сегменти високих цін та преміум-продуктів, як правило, знижуються, їх частка зменшується на 10 % за останні п'ять років через надмірне підвищення ставок акцизного збору та, як наслідок, зростання цін на сигарети (див. рис. 1).

Однією з причин зниження імпорту сигарет є збільшення їх вартості, частково через девальвацію національної валюти, що призвело до зниження конкурентоспроможності імпорту на внутрішньому ринку України. Водночас цим можна пояснити зростання експорту – вартість 1 кг українських тютюнових виробів за останні роки зменшилась.

Відповідно до вимог Директиви ЄС від 21.06.2011 № 2011/64 / ЄС, акциз на тютюнові вироби слід збільшувати на 20–25% на рік. Однак підвищення ставок акцизного збору в 2019 році також було пов'язане з індексом споживчих цін, взятим з постанови Кабінету Міністрів від 31 травня 2017 року № 411, що вказує на рівень 109 %. Таким чином, усі конкретні ставки акцизного збору з 1 січня 2019 року збільшаться на 20 %, а з 1 липня 2019 року вони збільшаться ще на 9 %.

Рис. 1. Надходження акцизного податку пf обсяги реалізації (постачання) тютюнових виробів, млрд грн

У 2018 році частка акцизного збору у ВВП зменшилась на 0,4 процентного пункту порівняно з попереднім роком через зменшення частки палива, тютюнових виробів, алкогольних напоїв та інших товарів на 0,1 процентного пункту для кожної групи (рис. 2).

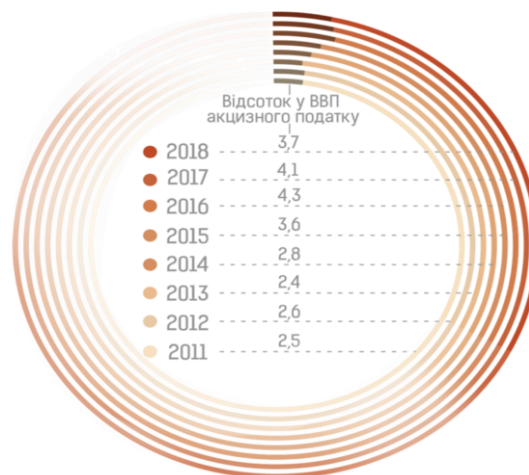

Рис. 2. Частка акцизного податку у ВВП, %

Задекларовані тютюновими фабриками за перші шість місяців 2018 року, продажі досягли лише 18 млрд сигарет, що на 28 % менше, ніж рік тому.

Нагадаємо, 7 грудня 2017 року Верховна Рада України підтримала план підвищення акцизів на тютюнові вироби у період з 2018–2024 роках, що означає акциз на пачку з 20 сигарет зріс з 12 гривень до 15,5 гривень. У наступні 6 років акцизний збір на тютюн зростатиме на 20 % на рік. Тому планується досягти мінімального європейського рівня оподаткування сигарет у розмірі 90 євро за 1 000 одиниць.

Збільшення акцизного збору на тютюнові вироби є ефективним інструментом зменшення поширеності куріння та збереження здоров'я людини. Досвід України це підтверджує, загалом з 2008 по 2017 рік продаж сигарет в Україні зменшився зі 125 млрд до 67 млрд сигарет. Тому для подальшого контролю над тютюном необхідно продовжувати збільшувати податки на сигарети з урахуванням інфляції та зростання доходів. Це матиме позитивний вплив на державу та допоможе виконати міжнародні зобов'язання України.

Незаконна торгівля тютюном є серйозною глобальною проблемою. Дослідження незаконної торгівлі тютюновими виробами показало, що рівень контрабанди тютюновими виробами у 2018 році становив 4,4 %, в результаті чого до бюджету України не надійшло 2,607 млрд грн. В даний час рівень нелегальної продукції досяг найвищого рівня з 2015 року і з лютого 2019 року зріс до 5,6 %. Це було головним чином через збільшення кількості незаконно ввезеної продукції. Основними нелегальними марками сигарет були Marvel – 44 %, Compliment – 18 %, Astra і Marble по 5 %, NZ Gold – 4 %. Основні канали збуту нелегальної продукції: вуличні торговці – 34 %, магазини – 24 %, відкриті ринки – 20 % та

кіоски – 16 %. Суттєві прибутки тіньового тютюнового бізнесу позиціонують Україну як лідера серед країн-постачальників нелегальних сигарет до ЄС. Сьогодні великою проблемою для JTІ є нелегальне виробництво сигарет, яке зростає особливо швидкими темпами протягом останніх двох років. Щоб зменшити незаконний обіг тютюнових виробів, який негативно впливає на діяльність JTІ пропонуємо брати приклад з країн Європейського Союзу, де запроваджена стратегія задля протидії нелегальному виробництві й обігу тютюнових виробів. Вона визначає конкретні кроки щодо зменшення контрабанди, а також розробляє план дій щодо реалізації стратегії. Основними напрямками боротьби з незаконним виробництвом та обігом тютюнових виробів є відповідальність виконавчої влади, яка буде зобов'язана реалізувати цю стратегію. Тому його реалізація не потребуватиме додаткових бюджетних витрат. Європейський Союз забороняє рекламу тютюнових виробів у друкованих ЗМІ, на радіо та в наданні інформаційних послуг. Слід зазначити, що цей документ не охоплює непряму рекламу товарів, моніторинг рекламних витрат тютюнових компаній чи автоматичний продаж тютюнових виробів. Контрабанда тютюнових виробів до України та ЄС є однією із складних проблем сьогодення, включаючи обмеження легального виробництва, корупцію чиновників, нерегульовані правила поведінки на ринку виробників та продавців тютюну та невідповідність чинних стандартів порівняно зі світовими стандартами якості тютюну. В контексті міжнародних зобов'язань України доцільно розглянути питання боротьби з незаконною торгівлею тютюном у деяких інших країнах. Заходи щодо зменшення корупції в органах державної влади, збільшення іноземних інвестицій в економіку та встановлення комунікаційних зв'язків між громадянами України з метою отримання анонімних повідомлень про розповсюдження незаконних та неякісних тютюнових виробів допоможуть подолати явище контрабанди.

Висновки. Україна може бути однією із провідних європейських держав-виробників високоякісної тютюнової продукції. Але, на жаль, за останній час частка імпорту сигарет зменшується, причиною цього є збільшення їх вартості, частково через девальвацію національної валюти, що призвело до зниження конкурентоспроможності імпорту на внутрішньому ринку. З прогнозами розвитку тютюнового ринку в Україні логічно очікувати збільшення продажів у сегменті дешевих сигарет через низьку купівельну спроможність споживачів. Для подальшого контролю над тютюном необхідно продовжувати збільшувати податки на сигарети з урахуванням інфляції та зростання доходів. Це матиме позитивний вплив на державу та допоможе виконати міжнародні зобов'язання України.

Сьогодні великою проблемою для JTІ є нелегальне виробництво сигарет, яке зростає особливо швидкими темпами протягом останніх двох років. Компанія немало зусиль приділяє боротьбі з нелегальною торгівлею тютюновими виробами, при цьому правоохоронні органи визнають сильну цілісність компанії в цьому питанні. Щоб зменшити незаконний обіг тютюнових виробів, який негативно впливає на діяльність JTІ пропонуємо брати приклад з країн Європейського союзу, де запроваджена стратегія задля протидії нелегальному виробництві й обігу тютюнових виробів.

Література

1. Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rating.zone/ohliad-rynku-tiutiunu/>
2. Семенов Л.И. Логистика. Словарь и библиография : справ, пособие / Семенов Л.И. – СПб : ГУЭФ, 1999.
3. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / под общ. и науч. ред. проф. В. И. Сергеева. – М. : ИНФРА-М, 2004. – С. 73.
4. Михайлов Є.А. Аналіз ринку тютюну в Україні / Є.А. Михайлов // Міжнародний наукововиробничий журнал «Економіка АПК». – 2006, – № 11. – С. 94–98.
5. Михайлов Є.А. Сучасний стан тютюнового підкомплексу України / Є.А. Михайлов // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2006. – Вип. 97. – С. 126–128.

References

1. Reitynh. Biznes v ofitsiynykh tsyfrakh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://rating.zone/ohliad-rynku-tiutiunu/>
2. Semenenko L.Y. Lohystyka. Slovar y byblyohrafiya : sprav, posobyie / Semenenko L.Y. – SPb : HUЭF, 1999.
3. Korporativnaya logistika. 300 otvetov na voprosy professionalov / pod obsh. i nauch. red. prof. V. I. Sergeeva. – M. : INFRA-M, 2004. – S. 73.
4. Mykhailov Ye.A. Analiz rynku tiutiunu v Ukraini / Ye.A. Mykhailov // Mizhnarodnyi naukovovyrobnychiy zhurnal «Economika APK». – 2006, – № 11. – S. 94–98.
5. Mykhailov Ye.A. Suchasnyi stan tiutiunovoho pidkompleksu Ukrainy / Ye.A. Mykhailov // Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – K., 2006. – Vyp. 97. – S. 126–128.

Надійшла / Paper received: 19.08.2020

Надрукована / Paper Printed : 05.11.2020